

دوستی و دوست‌بابی

یکی از مباحث بسیار مهم در مسائل اجتماعی، میزان و نحوه ارتباط انسانها و به عبارتی، دوستیها و روابط دوستانه با یکدیگر است. انسان از انتخاب دوست ناگزیر است و محتاج به دوست. نکته مهم در این میان، تأثیر بسیار زیاد دوست بر شخصیت انسان است که در آیات قرآن کریم و روایات معصومان علیهم‌السلام، به این موضوع اشاره شده است.

در سوره فرقان خداوند حال برخی ظالمان را این‌گونه بیان می‌دارد: «(روز قیامت) روزی است که می‌بینی ظالم (از شدت حسرت) دست خود را می‌گزد و (می‌گوید): ای کاش با فلان شخص دوست نمی‌شدم!»

امیر المؤمنان سلام الله علیه می‌فرماید: کسی که شخصیت او بر شما مشتبه شد و از دین او اطلاعی نداشتید، به دوستانش نگاه کنید؛ اگر آنان از اهل دین خدایند، پس آن شخص نیز بر دین خداست، ولی اگر دوستان وی بر غیر دین خدا بودند پس بدانید که او نیز هیچ بهره‌ای از دین خدا ندارد^۱.

در مورد دوست، در احادیث مطالب زیادی بیان شده، اما در این گفتار به فضل خداوند متعال با استفاده از آیات نورانی قرآن کریم، برخی شرایط و ملاکهای انتخاب دوست را بیان می‌داریم.

۱. ایمان

از نگاه قرآن کریم میزان شخصیت انسانها رابطه مستقیمی با اعتقادات آنها دارد. کسی که از گوهر با عظمت ایمان بی‌بهره باشد، شخصیت وی در حدی نخواهد بود که ارزش رفاقت و دوستی را داشته باشد تا انسان بخواهد طرح دوستی با چنین کسی بریزد:

يا ايها الذين آمنوا لا تتخذوا عدوئى وعدوكم اولياء تلفون اليهم بالمودة وقد كفروا بما جاءكم من الحق ممتحنه/۱؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! دشمن من و دشمن خودتان را دوست نگیرید. شما به آنان اظهار محبت می‌کنید؛ در حالی که آنها به آنچه از حق برای شما آمده، کافر شده‌اند.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارَ أَوْلِيَاءَ ... وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا مَّائِدَةً / ۵۷- ۵۸؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! افرادی که این شما را به باد استهزا و بازی می‌گیرند - از اهل کتاب و مشرکان - ولی خود انتخاب نکنید... آنها هنگامی که (اذان می‌گویید و مردم را) به نماز فرامی‌خوانید، آن را به مسخره و بازی می‌گیرند.

در این دو آیه شریف خداوند صراحتاً از دوستی با کسانی که دین مسلمانان را به باد سخریه و استهزا می‌گیرند، نهی فرموده است و به عنوان مثال و ذکر مصداق، بحث اذان را مطرح می‌فرماید. ۲

۳. راستگویی

یکی از مصادیق مهم اخلاق در زندگی انسان، صداقت و راستگویی است؛ چرا که در حقیقت دروغ خود نوعی نفاق است و در آیات و روایات بسیار مذموم شمرده شده است و حتی در برخی از روایات کلید تمامی گناهان، دروغ بیان شده است. ۳ در رفاقت و دوستی نیز انسان یکی از ملاک‌هایی که باید در نظر داشته باشد، صداقت و راستی دوست است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ توبه / ۱۱۹؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید و با صادقان باشید.

در تفسیر این آیه شریف آمده است: «صداقت شرط و ملاک اساسی دوستی است و اگر به دوست و همراه انسان، صدیق گفته شده است، به خاطر صداقت او در رفتارش با دوست خود است.»

۴. دوستی دوطرفه

اگر انسان قصد دوستی با کسی را دارد، باید ببیند که آیا طرف مقابل هم متمایل به این دوستی هست یا نه؟

هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ آل عمران / ۱۱۹؛ شما کسانی هستید که آنها را دوست می‌دارید، اما آنها شما را دوست ندارند.

آری، اگر دوستی یک‌طرفه باشد، باعث ذلت و خواری می‌گردد و هرگز برای انسان سودمند نخواهد بود

چه خوش بی‌مهربونی هر دو سر بی

که یک سر مهربونی در دسر بی

۵. هماهنگی ظاهر و باطن

همیشه افرادی در جامعه وجود دارند که هزار رنگ‌اند؛ یعنی با هر کسی همان‌گونه سخن می‌گویند و برخورد می‌کنند که او می‌پسندد و هیچ هدف خاصی را دنبال نمی‌کنند و به هر رنگی که منافع مادی‌شان اقتضا کند، درمی‌آیند که خطر این افراد نیز بسیار زیاد است.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ آل عمران / ۱۱۹؛ و هنگامی که شما را ملاقات می‌کنند، (به دروغ) می‌گویند: ایمان آورده‌ایم، اما هنگامی که تنها می‌شوند، از شدت خشم بر شما، سر انگشتان خود را به دندان می‌گزند.

۶. خیرخواه بودن

خداوند متعال در قرآن کریم مؤمنان را از دوستی با برخی گروهها همانند اهل کتاب، کفار و منافقین برحذر می‌دارد و تعدادی از خواسته‌ها و انگیزه‌های شوم و پست آنان را این‌گونه بیان می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِيَدِيكُمْ حَبَالًا وَلَا يَأْتِيكُمْ خَبَالًا وَلَا مَاعِنتُمْ آلَ عِمْرَانَ ۱۱۸؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! محرم اسراری از غیر خود، انتخاب نکنید؛ آنها از هر گونه شر و فسادى درباره شما کوتاهی نمی‌کنند. آنها دوست دارند شما در رنج و زحمت باشید.

۷. خوش اخلاقی

یکی از دستوره‌های دین مبین اسلام، خوش اخلاقی با دیگران است که جایگاه بسیار والایی را داراست. خوش اخلاقی، هم دوستیها را پایدار می‌سازد و هم در جذب دیگران به سمت خود تأثیر فوق العاده‌ای دارد:

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ فصلت / ۳۴؛ بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی می‌کند، گویی دوستی گرم و صمیمی است.

در مقابل، تحمل نکردن دیگران و تندخو بودن، باعث می‌شود آنان از اطراف انسان پراکنده شوند؛ حتی اگر انسان، بهترین مخلوقات و پیامبر باشد:

فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ آلَ عِمْرَانَ / ۱۵۹؛ به (برکت) رحمت الهی، در برابر آنان (=مردم) نرم (و مهربان) شدی و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند.

۸. طرح دوستی با جنس مخالف ممنوع

یکی از نیازهای انسان که در دوران جوانی ظهور و بروز پیدا می‌کند، ازدواج است که در قرآن کریم از جنبه‌های متفاوتی مورد بحث قرار گرفته است. در این زمینه یکی از موضوعاتی که قرآن کریم تأکید زیادی بر آن دارد، پاک بودن پسر و دختر قبل از ازدواج است: مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ نساء / ۲۵؛ پس آنها (زنان پاکدامن از بردگان) را با اجازه صاحبان آنان تزویج نمایید و مهرشان را به خودشان بدهید، به شرط آنکه پاکدامن باشند، نه به‌طور آشکار مرتکب زنا شوند و نه دوست پنهانی بگیرند.

مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ مائده / ۵؛ و زنان پاکدامن از مسلمانان و زنان پاکدامن از اهل کتاب حلال‌اند، هنگامی که مهر آنان را بپردازید و پاکدامن باشید، نه زناکار و نه دوست پنهانی و نامشروع گیرید.

در این دو آیه خداوند از طرح دوستی با جنس مخالف نهی فرموده است. در آیه اول سخن از ترک دوستی دختران با پسران است و در آیه دوم ممنوع بودن دوستی پسران با دختران مطرح شده است.

در مورد این دو آیه ۳ نکته قابل دقت است:

۱. «أَخْدَانٍ» جمع اخدان، به معنی دوست است؛ اما دوستیهایی که دو ویژگی دارند: یکی اینکه پنهانی هستند و دیگری اینکه منشأ این نوع دوستیها شهوت و هوای نفس است.

۲. علت جمع آمدن کلمه «أُخْدَان» در ایه این است که وقتی کسی برای فحشا و از روی شهوت دوست برمی‌گزیند، به یکی یا دوتا قانع نخواهد بود؛ چرا که نفس انسانی وقتی به دنبال شهوات و خواسته‌های خود برود، حد توقف ندارد» ۴

۳. در این گونه دوستیها صداقت نیست؛ چرا که قرآن دوستیهایی را که بر اساس صداقت باشد، «صدیق» می‌نامد و تعبیر به خدن فقط در این دو ایه آمده است.

۹. سربلندی در آزمایشها

همیشه گفتار انسانها و ظاهر آنان با عمل و باطن آنها مطابق نیست و برای کشف حقیقت یکی از بهترین راهها امتحان و آزمایش است؛ همان گونه که خداوند در برخی موارد به مؤمنان دستور به امتحان و آزمایش داده است تا زمینه برای تصمیم‌گیری صحیح فراهم شود:

يا ايها الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مِهَاجِرَاتٍ فَاَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ مَمْتَحِنَهُ/ ۱۰؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که زنان با ایمان به عنوان هجرت نزد شما آیند، آنها را آزمایش کنید - خداوند به ایمانشان آگاه‌تر است - هرگاه آنان را مؤمن یافتید، آنها را به سوی کفار بازنگردانید.

بنابراین با توجه به حساس بودن بحث دوستی، وظیفه‌ای که انسان در موضوع انتخاب دوست بعد از احراز شرایط فوق دارد، این است که با آزمودن دوست خویش، صداقت و واقعی بودن و ساختگی نبودن آن شرایط را به دست آورد.

راههای آزمایش دوست

در روایات ما چند معیار برای تشخیص حقیقی بودن اعمال و رفتار دوست بیان شده است که به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم:

حساسیت نسبت به نماز اول وقت؛

امانتداری؛

مضایقه نکردن از داراییهای خود و دوست را شریک مالی خود دانستن؛

سه بار عصبانی کردن او (اگر در اوج عصبانیت از حدود دوستی تجاوز نکرد، شایسته‌ی دوستی است)؛

میزان همراهی با دوست هنگام بروز سختیها و مشکلات.

نکته‌ای که در این قسمت شایان ذکر می‌باشد، این است که این آزمایش در مراحل اولیه انتخاب دوست باید انجام شود تا انسان از دارا بودن شرایط دوستی به اطمینان برسد و این گونه نیست که انسان همیشه و در همه حالات و موقعیتهای در صدد آزمایش دوستش باشد. بنابراین وقتی به اطمینان دست یافت، دیگر نیازی به آزمودن دوست نیست.